Məmmədzadə İ.S.♦

UOT: 34

Azərbaycan cinayət hüququnda korporativ cinayət məsuliyyəti: mövcud modelin aydınlaşdırılması və onun tətbiq dairəsinin müəyyənləşdirilməsi

Xülasə: Məqalədə hüquqi şəxslər üçün cinayət məsuliyyətinin inkişafı və həyata keçirilməsi inkişaf edən korporativ idarəetmə kontekstində araşdırılır. Hüquqi şəxslər ənənəvi hüquq nəzəriyyələrinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmurlar. Lakin müasir dövrdə mütəşəkkil cinayətkarlığın və korrupsiyanın artması bu yanaşmanın dəyişməsini zəruri etmişdir. Bu doktrinanın təhlili məhdudlaşdırıcı və geniş modellərin mövcudluğunu müəyyən edir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi hüquqi şəxslərin cinayətlərə görə məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün qarışıq model qəbul etmişdir. Məqalədə dövlət qurumlarının cinayət məsuliyyətindən kənarda qalması və bu sahədə mövcud hüquqi boşluqlardan da bəhs edilmişdir. Əsas məsələlərdən biri beynəlxalq təcrübədən kifayət qədər istifadə edilməməsidir. Məqalədə hüquqi müəyyənliyi artırmaq və ədalətli hüquq sisteminin formalaşmasına töhfə vermək üçün beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və həm kommersiya, həm də dövlət qurumları üçün məsuliyyət modellərinin hazırlanması tövsiyə olunur.

Açar sözlər: korporativ idarəetmə; cinayət məsuliyyəti; hüquqi şəxslər; ictimai institutlar; kommersiya hüquqi şəxsləri; restriktiv model; ekstensiv model.

Giriş

Korporativ idarəetmənin inkişafı nəticəsində, hüquqi şəxslərin müstəqil subyekt kimi tanınmasının əsas üç prinsipindən biri olan "korporasiyaların məsuliyyətinin yalnız mülkiyyətləri ilə məhdudlaşması və nümayəndələrinin məsuliyyət daşımaması" prinsipi müasir dövrdə tədricən sıradan çıxmışdır [18, s. 393]. Bu proses əvvəlcə hüquqi şəxslərin nümayəndələrinin subsidiar məsuliyyətinin yaranması ilə başlamış, tədricən bir sıra ölkələrdə hüquqi şəxslərin inzibati məsuliyyətinin qəbul edilməsinə, daha sonra isə onların cinayət məsuliyyətinin subyekti olmasına qədər irəliləmişdir [33]. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, cinayətin subyekti üçün ən sərt dövlət-hüquqi reaksiya olaraq cinayət məsuliyyətinin təsiri yalnız cinayət-hüquqi tədbirlərlə məhdudlaşmır; bu, mülki və inzibati sanksiyaların nəticələrindən qat-qat ağır olan işgüzar nüfuzun itirilməsi və gələcək maliyyə itkilərinə gətirib çıxara bilər [13, s.10].

Ənənəvi hüquq nəzəriyyəsində hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi mümkün hesab edilmirdi, çünki nə Roma hüquqşünasları, nə də Orta Əsr hüquqşünasları, nə də ki onların Almaniya və Rusiyadakı davamçıları, eləcə də Sovet alimləri fiziki şəxs ilə hüquqi şəxsin hüquq və vəzifələrini eyni səviyyədə tutmamış və cinayət məsuliyyətinin əsas elementi olan təqsirliliyin hüquqi şəxslərə tətbiqini mümkünsüz saymışlar [15, s. 200-206]. Lakin Beloqrits-Kotlyarevski hələ ötən əsrin əvvəllərində vurğulamışdır ki, cinayət məsuliyyəti üçün tələb olunan şərtlər — cinayət əməlini törətmək istəyi və qabiliyyəti — hüquqi şəxsin fəaliyyətində də mövcuddur, çünki burada fiziki şəxslərin iradəsindən daha geniş və güclü maraqlar yer alır; bu, hüquqi şəxsin təqsirliliyini və məsuliyyətə cəlb edilmə imkanını artırır [12, s. 625].

♦ **Məmmədzadə İlhamə Siyafər qızı -** Bakı Dövlət Universiteti Cinayət prosesi kafedrasının dissertantı (Azərbaycan). E-mail: ilhama.19@mail.ru

Son onilliklərdə müasir cinayət tendensiyaları, xüsusilə hüquqi şəxslər tərəfindən mütəşəkkil cinayətkarlıq, korrupsiya, çirkli pulların yuyulması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi kimi ağır cinayətlərin törədilməsi, "hüquqi şəxslər cinayət törədə bilməzlər" (*societas delinquere non potest*) maksimasının yavaş-yavaş sıradan çıxması ilə nəticələnmiş [34, s. 927-945], korporativ strukturların mürəkkəbliyi və cinayət əməllərinin kollektiv şəkildə həyata keçirilməsi hüquqi şəxslərin də cinayət hüququnun subyekti kimi tanınmasını zəruri etmişdir. Məsələn, Fransa və Almaniya kimi ölkələrdə, bu prinsip uzun müddət hüquqi şəxslərə cinayət məsuliyyətinin tətbiq olunmasının qarşısını almışdır. Daha yaxın zamanlarda, Fransa və bir neçə digər Avropa ölkələri korporativ cinayət məsuliyyəti (KCM) konsepsiyasını üz qanunvericiliklərinə daxil etmiş, Almaniya isə direktorların və ya işçilərin hərəkətləri üçün korporasiyaları cinayətin subyekti olduğuna görə cəzalandırmağı rədd edib [34, s. 927-945].

Azərbaycan Respublikası da bu qlobal tendensiyaları nəzərə alaraq, 2012-ci ildə Cinayət Məcəlləsinə (bundan sonra CM) əlavə edilmiş "Hüquqi şəxslər barəsində tətbiq olunan cinayət-hüquqi tədbirlər" fəslinin [3] tamamlayıcı elementi kimi 2016-cı ildə CPM-ə "Hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat" adlanan LVI-I fəsli daxil etmiş [5], beləliklə, hüquqi şəxslərin öz xeyrinə və ya mənafeyinə fiziki şəxslər tərəfindən törədilən cinayət əməllərinə görə məsuliyyətə cəlb olunması mümkün olmuş [2], həmçinin bu CPM-in 8.0.6-cı maddəsinə əsasən, cinayət mühakimə icraatının vəzifələrindən birinə çevrilmişdir [4]. Bununla da, korporativ sferada törədilmiş hüquqpozmaların daha effektiv və ədalətli şəkildə həlli üçün hüquqi baza yaradılmışdır.

I. Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin tarixi və hüquq sistemlərinin fərqli yanaşması

Tarixən bir çox ölkələr, xüsusən də Roman-german hüquq sisteminə aid ölkələrin qanunvericiliyində hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətini tanımasa da, korporasiyanın cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna biləcəyi ideyası İngilis-sakson hüquq sisteminə aid ölkələrdə geniş şəkildə qəbul edilmişdir [20, s. 163-172].

XX əsrin əvvəlində təşkilati davranışa dair əhatəli anlayışın olmaması səbəbilə, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti əsasən *respondeat superior* doktrinası əsasında həll olunurdu. Bu doktrinaya görə, agentin korporasiya adından hərəkət etdiyi hər bir halda, korporasiya işçinin cinayət əməllərinə görə məsul tutulmalıdır [24, s. 78-96]. Bu yanaşma korporativ davranışların həddindən artıq cinayətləşdirilməsinə yol açır, çünki fərdi işçilərin əməllərinə əsaslanaraq təşkilat məsuliyyətə cəlb edilir və təşkilatın qanunlara riayət etmək üçün apardığı təşəbbüslər nəzərə alınmır [24, s. 78-96]. XXI əsrdə vəziyyət dəyişmişdir və təşkilatların davranışını daha yaxşı başa düşmək üçün müasir sosial nəzəriyyələr və təşkilati nəzəriyyələr tətbiq edilməkdədir. Bu yeni paradiqma çərçivəsində, hüquqi şəxsin cinayət məsuliyyəti fərdi hərəkətə deyil, təşkilatın bütövlükdə qanunsuz davranışına əsaslanmalıdır. Bu baxımdan, hüquqi şəxsin adından hərəkət edən agentin hərəkətləri yalnız bu hərəkətlərin təşkilatın müəyyən bir münasibətini ifadə etdiyi hallarda əhəmiyyətli sayılmalıdır [24, s. 78-96].

Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi yalnız onların xeyrinə cinayət törədildiyi hallarda mümkündür. Cinayət Məcəlləsinə əsasən, hüquqi şəxs cinayətin deyil, cinayət məsuliyyətinin subyekti kimi çıxış edir [1]. Cinayətin subyekti, cinayət qanununda nəzərdə tutulan hərəkət və ya hərəkətsizliyi törədən və həmin əmələ və onun nəticələrinə qəsd və ya ehtiyatsızlıq formasında psixi münasibət göstərən şəxsdir ki, bu rolda yalnız fiziki şəxslər çıxış edir [11]. Burada

xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, bir sıra dövlətlər öz qanunvericiliyinə nümayəndənin törətdiyi əməlin şirkət üçün qaçılmaz olduğu hallarda hüquqi şəxslərin təqsirsiz hərəkət etməsinə dair tənzimləmə tətbiq etməyə başlayıblar [11].

Bu gün bir sıra beynəlxalq sənədlərə riayət etmək zərurətindən irəli gələn korporativ cinayət məsuliyyəti digər yurisdiksiyalarda və hüquq sistemlərində də geniş şəkildə qəbul edilir. Azərbaycan hüquq sistemində də hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin müəyyən edilməsi, fiziki şəxslərin bu hüquqi şəxslərin maraqlarına qarşı törətdiyi cinayətlərin artması ilə əlaqədar olaraq, korrupsiya, mütəşəkkil cinayətkarlıq və çirkli pulların yuyulması kimi halların qarşısını almağa yönəlmişdir [1]. Bu məqsədlə, Avropa Şurasının 1999-cu il tarixli “Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında” Konvensiyasının 18-ci [10], həmçinin 1990-cı il tarixli “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılması, aşkar olunması, götürülməsi və müsadirə edilməsi haqqında” Konvensiyanın 18-ci [9] və BMT-nin 2003-cü il tarixli “Korrupsiya əleyhinə” Konvensiyasının 19-cu maddələrinə [8] əsasən, eləcə də digər beynəlxalq-hüquqi sənədlərdə Tərəf Dövlətlərə hüquqi şəxslərə qarşı cinayət-hüquqi tədbirləri milli qanunvericiliyə daxil etmələri təşviq edilmişdir. Azərbaycan Respublikası da bu beynəlxalq aktlara qoşularaq, cinayət qanunvericiliyində hüquqi şəxslərə qarşı cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqini nəzərdə tutmuş və belə tədbirlər Cinayət Məcəlləsinin 15-2-ci fəslinə daxil etmişdir [3].

Korporasiyalara qarşı cinayət təqibi, nadir hallarda baş verdikdə belə, adətən kiçik pozuntularla bağlı olur [28]. Maliyyə sektorundakı qanun pozuntuları daha çox maddi sanksiyalarla həll edilir, iş yerindəki ölüm halları ilə əlaqədar ittihamlar isə əksərən uğursuzluqla nəticələnir [22]. Transmilli korporasiyaların insan hüquqları pozuntularına görə məsuliyyətə cəlb edilməsi cəhdləri isə uzunmüddətli mülki məhkəmə proseslərinə gətirib çıxardığı üçün korporasiyalara qarşı cinayət təqibi təhdidinin əslində təsirsiz olduğu barədə bir təsəvvür formalaşmışdır [18].

Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətini müəyyən etmək, əsasən, süni bir varlıqda cinayət niyyətinin hansı formada aşkar edilməsi ilə bağlıdır [28]. Hüquqi şəxsin cinayət subyekti olaraq tanınması problemi fundamental bir çətinlikdir və məhkəmələr və qanunverici orqanlar arasında uzun müddət müzakirə edilmişdir.

ABŞ-də korporativ cinayət məsuliyyətinin təxminən bir əsrdir tanınmasına baxmayaraq, akademik diskursda Brikey, Vellinq, Beil kimi müasir tədqiqatçılar onun legitimliyini şübhə altına almış və onu alternativlərindən - korporasiyanın mülki məsuliyyəti və ya fərdi korporativ agentlərin cinayət məsuliyyətindən - daha zəif hesab etmişlər [32]. J. Arlen və R. Kraakman kimi müəlliflər isə mövcud korporativ cinayət məsuliyyəti anlayışlarını tənqid edərək, onların yenidən nəzərdən keçirilməsini tələb etmişlər [14]. P.H. Busi isə korporativ məsuliyyəti şirkətin "etos"una istinadən əsaslandırmağı təklif edərək, cinayət məsuliyyətini yalnız korporativ məqsədlərə, siyasətlərə və etoslara uyğun əməllərlə məhdudlaşdırmışdır [19]. ABŞ-də bu məsələ mübahisəli olduğu halda, Avropada vəziyyət fərqlidir: H.L. Bernsteyn kimi alimlər qeyd edirlər ki, Avropa uzun müddət korporativ cinayət məsuliyyətini tanımamış, lakin XX əsrin son rübündə bir çox Qərbi Avropa ölkələri bu məsuliyyəti tətbiq etmişlər [16, s. 587-606]. Bu ziddiyyətli tendensiyalar, J. B. Viener kimi müəlliflərin vurğuladığı kimi, korporativ cinayət məsuliyyətinin həm ABŞ, həm də Avropada fərqli hüquqi və sosial kontekstlərdə necə inkişaf etməsi ilə əlaqələndirilir [35, s. 207-253].

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra MM) 43-cü maddəsinə əsasən, hüquqi şəxs qanunla müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatından keçmiş, öz mülkiyyətində ayrıca əmlakı olan və bu əmlakla öz öhdəliklərinə görə cavabdeh olan, öz adından hüquqlar əldə etmək və həyata keçirmək, vəzifələr daşımaq, həmçinin məhkəmədə iddiaçı və ya

cavabdeh kimi çıxış etmək hüququna malik olan bir qurumdur [6]. Cinayət məsuliyyətinin bu hüquqi şəxs anlayışına effektiv şəkildə tətbiq olunması və onun hüquqi şəxsin təbiətinə uyğunlaşdırılmasının təmin edilməsi üçün qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi zamanı xarici ölkələrin təcrübəsi təhlil olunsa, daha faydalı ola bilər. Məsələn, Avropa İttifaqının üzv dövlətlərində hüquqi şəxslərə qarşı tətbiq edilən qeyri-ənənəvi cəza tədbirlərindən bir neçəsi filialların bağlanması (Belçika və Rumıniya), dövlət maliyyələşdirilməsində (tenderlər, dövlət satınalmaları və subsidiyalar) iştirakın qadağan edilməsi (Fransa, Lüksemburq, Portuqaliya, Çexiya) və hökmün dərc edilməsi və ya ictimaiyyətə açıqlanmasıdır (Belçika, Xorvatiya, Litva, Polşa, Rumıniya, Sloveniya, Çexiya) [40]. Bu tədbirlər, hüquqi şəxslərin qanunsuz fəaliyyəti nəticəsində onların maliyyə mənbələrinə çıxışını məhdudlaşdırmaq, filiallarının fəaliyyətinə son qoymaq və cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıdıqlarını nümayiş etdirmək məqsədini daşıyır. Bu cəza tədbirləri, hüquqi şəxslərin qanunlara uyğun davranışını təmin etməklə cəmiyyətin maraqlarını qorumaq və hüquqi şəffaflığı artırmaq üçün mühüm rol oynayır.

II. Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin modelləri və Azərbaycan hüquq sistemində korporativ cinayət məsuliyyəti

1. Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin modelləri

Doktrinada hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti ilə bağlı hüquqi şəxsin xeyrinə və maraqları naminə törədilən cinayət əməllərinə dair vahid yanaşma mövcud deyil. Müxtəlif nəzəriyyələr bu məsələni müxtəlif prizmalarla izah edir.

Bir tərəfdən, restriktiv modelə görə [20], hüquqi şəxsin cinayət məsuliyyəti fiziki şəxsin məsuliyyətindən törəyir [42], yəni hüquqi şəxs, onun adından hərəkət edən agent və ya işçinin cinayət əməllərinə görə məsuliyyət daşıyır. Bu modeldə, hüquqi şəxsin məsuliyyəti, işçinin vəzifə səlahiyyətləri daxilində və şirkətin xeyrinə törətdiyi əməllərə görə müəyyən edilir. Lakin bu sadə məsuliyyət forması, təşkilatın özündəki təqsiri mütləq şəkildə əks etdirmir və təşkilatın sistemli olaraq qanun pozuntularına yol verməsini nəzərə almadığı üçün problemli hesab edilir [42]. Qanunveriliyini bu modellə tənzimləyən dövlətlərə misal olaraq Fransa, Estoniya, Latviya, Lüksemburq, Malta və Çexiyanı misal göstərmək olar [42].

Digər tərəfdən ekstensiv model isə adından da göründüyü kimi, daha yüksək vəzifəli şəxslərin – kollegial (Direktorlar Şurası) və təkbaşçı icra orqanının (məsələn, direktor, Baş direktor, Baş İcraçı direktor, İcraçı direktor) digər rəhbər şəxslərin – davranışlarını birbaşa olaraq hüquqi şəxsin əməlləri kimi qəbul edir [42]. Bu model, hüquqi şəxsin məsuliyyətini müəyyən etmək üçün daha güclü bir əlaqə yaradaraq, rəhbər şəxslərin davranışlarını hüquqi şəxsin öz davranışı kimi identifikasiya edir. Bu yanaşma hüquqi şəxsin təqsirliliyini daha əhatəli şəkildə müəyyən etməyə imkan verir və təşkilatın qanunsuz davranışlarını daha dəqiq qiymətləndirməyi təmin edir [42]. Bu modeli tətbiq edən ölkələrə isə Belçika, Niderland, Sloveniya, Avstriya, Xorvatiya, İtaliya, Rumıniya və Slovakiyanı misal göstərmək olar [42].

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, A.R. Trandafir, bu iki modelin arasında yer alan üçüncü qarışıq bir modelin olmasına da diqqət çəkir; bu, hər iki model arasında kompromis bir həll kimi qəbul edilir və hüquqi şəxsin cinayət məsuliyyətinin, cinayətin həmin qurumda rəhbər vəzifə tutan bir şəxs və ya onun səlahiyyəti altında olan şəxs tərəfindən törədildiyi zaman, əgər əməl rəhbər orqanların nəzarət və ya təftişinin olmaması nəticəsində baş vermişdirsə, məsuliyyətə cəlb olunacağını nəzərdə tutur [42].

2. Azərbaycan hüquq sistemində korporativ cinayət məsuliyyəti

Yuxarıdakılara əsasən, qeyd edə bilərik ki, Azərbaycanın qüvvədə olan CM-də də hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin müəyyən edilməsi prosesi kompleks şəkildə restriktiv və ekstensiv modelləri özündə birləşdirən qarışıq modelə əsaslanır. Belə ki, həmin məcəllədə hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin müəyyənləşdirilməsində həm fiziki şəxslərin davranışlarının hüquqi şəxsə aid edilməsi, həm də yüksək səviyyəli nümayəndələrin hərəkətlərinin birbaşa hüquqi şəxsin davranışı kimi qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulur [2]. Bu iki yanaşma arasında balans yaratmaq məqsədilə, AR CM-in 99-4.5-ci maddəsi hüquqi şəxsin xeyrinə və ya maraqları naminə törədilən cinayətlərə görə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqini müəyyən şərtlər daxilində tənzimləyir. Həmçinin, CM-in 99-4.2-ci maddəsi, hüquqi şəxsin məsuliyyətinin fiziki şəxslərin məsuliyyətini istisna etmədiyini vurğulayaraq, hər iki tərəfin müstəqil şəkildə məsuliyyət daşımasını təmin edir.

Hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqində onların hansı dairəyə ünvanlanacağı mühüm rol oynayır. MM-nin 43.5-ci maddəsinə uyğun olaraq, hüquqi şəxslər kommersiya, qeyri-kommersiya və publik hüquqi şəxslər olaraq təsnif edilir. Aydındır ki, ilk növbədə kommersiya hüquqi şəxsləri nəzərdə tutulur, çünki onlar iqtisadi sahədə ən çox sayda olanlardır [43, 44, 45] və dolayısı ilə fəaliyyətləri nəticəsində cinayətlərin törədilməsinə ən çox meylli olanlardır [42].

III. İctimai institutlara münasibətdə cinayət məsuliyyətinin tətbiq dairəsi

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 99-4.4-cü maddəsinə əsasən, dövlət, bələdiyyələr və beynəlxalq təşkilatlar cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqinə cəlb edilə bilməzlər. Bu istisnalar bir çox ölkələrin cinayət qanunvericiliyində mövcuddur. Məsələn, Fransa Cinayət Məcəlləsinin 121-2-ci maddəsi də dövləti istisna edir [39]. Lakin onu da qeyd edək ki, Azərbaycan qanunvericiliyindən fərqli olaraq, Fransa qanunvericiliyi müəyyən hallarda bələdiyyələrin də məsuliyyətə cəlb edilə biləcəyini qeyd edir [39]. Bu tədbir bələdiyyələrin yaratdığı hüquqi şəxslərin məsuliyyətdən yayınması hallarının qarşısını almağa hesablanıb ki [39], bu da müxtəlif ölkələrin hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinə yanaşmalarında fərqliliklərin olduğunu göstərir.

Beləliklə, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması məsələsində xüsusi hüquqa və ictimai hüquqa aid hüquqi şəxslər arasında fərq qoyulur [41, s. 406-411]. Xüsusi hüquqi şəxslər - şirkətlər və digər özəl hüquqi şəxslər - cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər. İctimai institutlara (*Müəl.* bu yazı kontekstində ictimai institut dedikdə - dövlət, publik hüquqi şəxslər, bələdiyyələr və beynəlxalq təşkilatlar nəzərdən keçiriləcək) - gəldikdə isə, vəziyyət fərqlidir. AR CM-in 99-4.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan tənzimləmə ictimai institutların cinayət məsuliyyətinə dair məsələləri tam əhatə etmir və burada boşluqlar mövcuddur.

1. Dövlətin cinayət məsuliyyətinin subyekti ola bilməməsi

Dövlətin cinayət məsuliyyəti məsələsinə gəldikdə, dövlətlərin əksəriyyəti dövlətin cinayət məsuliyyətindən immuniteti həllini qəbul etmişdir; müəyyən edilmiş çoxsaylı arqumentlərdən biri də budur ki, əgər əksi olsa, dövlət praktiki olaraq özünü cəzalandırmış olardı [31, s. 44]. Lakin onu da qeyd etmək istərdik ki, dövlətin cinayət məsuliyyətindən immunitetə malik olmadığı Belçika və Finlandiya kimi dövlətlər də mövcuddur [37, s. 53-70]. Dövlətin cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna biləcəyi bu yurisdiksiyalarda dövlət, istər ictimai, istərsə də özəl hüquqi şəxslər kimi, əgər əməllər dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi zamanı törədilməyibsə, cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər [29].

2. Publik hüquqi şəxslərə münasibətdə cinayət hüquqi tədbirlərin tətbiqi

Azərbaycan CM publik hüquqi şəxslərə münasibətdə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq oluna bilib-bilməyəcəyinə dair məsələni açıq qoymuş, bunu tənzimləməmişdir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, Estoniya Cinayət Məcəlləsinin 14-cü maddəsi ilə dövlət, beynəlxalq təşkilatlar, yerli özünüidarəetmə orqanları ilə yanaşı, publik hüquqi şəxslərin də cinayət məsuliyyətinin subyekti olması istisna olunub [21]. Bu yanaşmanın məntiqi publik hüquqi şəxslərin dövlət hakimiyyətini həyata keçirməsi ilə bağlıdır. Yəni, dövlət hakimiyyətinin səlahiyyətlərini yerinə yetirən qurumların cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması dövlətin suverenliyinə və funksiyalarına təsir göstərə bilər [21]. Beləliklə, Estoniya qanunvericiliyi bu qurumların cinayət məsuliyyətindən kənarda qalmasını təmin edir.

Digər ölkələrdə də bu məsələ dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilib-keçirilməməsi prizmasından dəyərləndirilir. Məsələn, Çexiyada yerli hakimiyyət orqanları dövlət hakimiyyətindən artıq istifadə etdikləri fəaliyyətlərə görə məsuliyyət daşıyırlar, lakin dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi zamanı törədilən əməllərə görə cinayət məsuliyyətindən azaddırlar [30, s. 704]. Xorvatiyada inzibati-ərazi dairələri, hakimiyyət orqanları və ictimai institutlar, əgər onlar dövlət hakimiyyətini həyata keçirmədikləri fəaliyyətlərdə cinayətlər törədirsə, cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilərlər [26]. Lüksemburqda isə Cinayət Məcəlləsinin 34-cü maddəsinə əsasən, imunitet yalnız dövlətə aiddir; inzibati-ərazi vahidləri və publik hüquqi şəxslər cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

Əksinə, bəzi dövlətlərdə nə hakimiyyət orqanları, nə də digər publik hüquqi şəxslər cinayət məsuliyyəti daşımırlar. Məsələn, Estoniya kimi və ya imunitetin konstitusiya əhəmiyyətli subyektlərə doğru genişləndirildiyi İtaliya kimi ölkələrdə bu yanaşma tətbiq edilir [42]. Rumıniyada Cinayət Məcəlləsinin 135-ci maddəsinə əsasən, publik hüquqi şəxslərin təqsirsizliyi genişləndirilmişdir; bu yanaşmaya görə, bu cür qurumlar özəl sektorun predmeti ola bilməyən fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi zamanı törədilən cinayətlərə görə cinayət məsuliyyəti daşımırlar [42]. Fransa nümunəsi də oxşardır; burada dövlətlə yanaşı, imunitetdən ərazi birlikləri və qruplar da yalnız ictimai xidmətlərin nümayəndəlik müqavilələrinin predmeti ola bilməyən fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi zamanı törədilən cinayətlər kontekstində faydalanır [42].

Bu kontekstdə diqqətçəkən nümunələrdən biri də İspaniyadır; burada regional və ya institusional dövlət hakimiyyəti orqanları, tənzimləyici orqanlar, agentliklər və ya dövlətə məxsus biznes subyektləri, beynəlxalq hüquq təşkilatları və ya dövlət hakimiyyəti tərəfindən verilmiş suverenlik səlahiyyətlərini həyata keçirən digər subyektlər ümumiyyətlə cinayət məsuliyyəti daşımırlar [42]. Lakin əgər məhkəmə həmin hüquqi şəxsin cinayət məsuliyyətindən yayınmaq məqsədilə yaradıldığını müəyyən edərsə, o zaman bu qurum da cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər [42].

Beləliklə, publik hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqi məsələsi ölkələrin hüquqi sistemlərində fərqli şəkildə həll olunur və əsasən dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilib-keçirilməməsi ilə bağlıdır. Azərbaycan qanunvericiliyində bu sahədə dəqiq tənzimləmələrin olmaması praktikada suallar yarada bilər və beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi bu məsələnin həllinə töhfə verə bilər. Məsələn, Rumıniya nümunəsi bu məsələnin həllində faydalı ola bilər. Rumıniyada yeni Cinayət Məcəlləsi ictimai institutların cinayət məsuliyyətinə dair yanaşmanı dəyişmişdir. Əvvəlki tənzimləmədə ictimai institutlar, özəl sektorun predmeti ola bilməyən fəaliyyətləri həyata keçirdikləri zaman ümumi cinayət immunitetinə malik idilər. Lakin doktrinada bu yanaşma tənqid olunurdu, çünki cinayətin törədildiyi fəaliyyətin təbiətinin nəzərə alınması daha ədalətli hesab edilirdi [42].

Yeni qanunvericilikdə Rumıniya ictimai institutların cinayət immunitetini daraltmışdır. İmmunitet artıq ümumi deyil və yalnız dövlət hakimiyyətinin səlahiyyətlərini həyata keçirdikləri, yəni özəl sektorun məşğul ola bilməyəcəyi fəaliyyətlər zamanı törədilən cinayətlərə aiddir. Əgər ictimai institut özəl sektorun da məşğul olduğu bir sahədə cinayət törədirsə, o zaman cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər [42].

Bu yanaşma Azərbaycanda da tətbiq oluna bilər. Azərbaycan qanunvericiliyindəki publik hüquqi şəxs institutu nisbətənRumıniya nümunəsinə uyğun olduğundan, bu cür hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti məsələsi dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilib-keçirilməməsi meyarına əsaslanaraq tənzimlənə bilər. Yəni, publik hüquqi şəxs dövlət hakimiyyəti səlahiyyətlərini həyata keçirmədiyi bir sahədə cinayət törədibsə, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalıdır.

Bu yanaşma hüquqi müəyyənliyi artırar və ictimai institutların qanun qarşısında bərabərliyini təmin edər. Məsələn, əgər bir dövlət xəstəxanası ehtiyatsızlıqdan bədən xəsarətinə səbəb olarsa, və bu fəaliyyət özəl sektorun da məşğul olduğu bir sahəyə aid olarsa, xəstəxana cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilər. Beləliklə, Azərbaycan qanunvericiliyində ictimai institutların cinayət məsuliyyətinə dair dəqiq tənzimləmələrin aparılması zəruridir. Rumıniyanın təcrübəsindən istifadə edərək, ictimai institutların dövlət hakimiyyəti səlahiyyətlərini həyata keçirmədikləri fəaliyyətlərdə törətdikləri cinayətlərə görə məsuliyyət daşımasını qanunla təmin etmək mümkündür. Bu, hüquqi boşluqları aradan qaldırar və ədalətli hüquq sisteminin formalaşmasına töhfə verər.

3. Bələdiyyələrin cinayət məsuliyyətinin subyekti olub-olmaması məsələsi

Bələdiyyələrin korporativ cinayət məsuliyyətinin mövcud olub-olmaması ilə bağlı doktrinada geniş müzakirələr mövcuddur. Ralph E. Boches-in qeyd etdiyi kimi [17, s. 218-223], bələdiyyələrin hətta delikt məsuliyyətindən azad olması bir çox hallarda onların dövlətin bir hissəsi kimi qəbul edilməsindən irəli gəlir və bələdiyyələrin dövlət funksiyalarını yerinə yetirərkən suveren toxunulmazlıqdan yararlandığına əsaslanır. Boches bələdiyyə immunitetini üç əsas arqumentlə izah edir: 1. Bələdiyyələr dövlətin bir hissəsi kimi suveren immunitetə malikdirlər; 2. Dövlət, bələdiyyə yox, dövlət funksiyalarını yerinə yetirən işçilərin əsas işəgötürəni hesab olunur; 3. Şəxsi iddialar səbəbilə bələdiyyə fondlarının tükənməsinin qarşısını almaq üçün bu immunitet vacibdir.

Lakin Boches qeyd edir ki, bələdiyyələrin maliyyə çöküşündən qorunması və zərərçəkmiş şəxslərə kompensasiya təmin edilməsi arasında balans yaratmaq üçün bələdiyyələr üçün məsuliyyət sığortasının genişləndirilməsi daha ədalətli həll yolu ola bilər. Bu yanaşma bir çox ölkələr tərəfindən qəbul edilərək qanunvericiliyə daxil edilmiş və beləliklə, bələdiyyələr dövlətin bir uzantısı kimi fəaliyyət göstərdiklərində müəyyən immunitetə malik olmuşlar. Azərbaycan Cinayət Məcəlləsinin 99-4.4-cü maddəsində də bu yanaşma öz əksini tapır və bələdiyyələrin cinayət-hüquqi tədbirlərə cəlb edilməməsini nəzərdə tutur.

Lakin, bələdiyyələrin korporativ məsuliyyətinin tamamilə rədd edilməsi ilə razılaşmaq hər zaman mümkün deyil. Bu fərq getdikcə daha çox tənqid olunur. Məsələn, ABŞ məhkəməsi *Hargrove v. Town of Cocoa Beach* (1957) [25] işində bu fərqi ləğv edərək, bələdiyyələrin, funksiyanın növündən asılı olmayaraq, işçilərinin səhlənkarlığına görə məsuliyyət daşıdıqlarını bildirmişdir.

"Bələdiyyələrin statusu haqqında" AR Qanunun 34-cü maddəsi bələdiyyələr təsərrüfat fəaliyyəti ilə və qanunvericiliklə qadağan edilməmiş başqa fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün müstəqil hüquqi şəxslər yaratmağa imkan verir [7], ki bu da fəaliyyətdən gələn hüquqi məsuliyyətin bələdiyyə adı ilə kənarda tutulması, hüquqi müəyyənlik prinsipinə zidd ola bilər. Hüquqi müəyyənlik prinsipi tələb edir ki, hər bir hüquqi subyektin davranışlarının nəticələri əvvəlcədən

bilinsin və proqnozlaşdırıla bilsin. Hazırkı qanunvericilik isə bələdiyyələrin yaratdığı hüquqi şəxslərə münasibətdə bu məsuliyyət məsələsini kifayət qədər dəqiqliklə tənzimləmir.

Bu mənada, Azərbaycan Cinayət Məcəlləsinin hazırkı mövqeyi – yəni bələdiyyələrin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməməsi – müəyyən hallarda dəstəklənə bilər. Bələdiyyələrin dövlətin bir hissəsi kimi toxunulmazlıq hüququndan istifadə etməsi onların cinayət-hüquqi tədbirlərə cəlb edilməməsini haqlı göstərə bilər. Bununla belə, bələdiyyələrin yaratdığı hüquqi şəxslərə münasibətdə məsuliyyət məsələsinin açıq və dəqiq şəkildə tənzimlənməsi vacibdir. Biz bu yanaşmanı dəstəkləyirik ki, bələdiyyələrin korporativ cinayət məsuliyyətinin subyekti olmaması prinsipial olaraq qəbul edilməlidir. Lakin, bələdiyyələrin yaratdığı hüquqi şəxslər üçün bu məsuliyyətin necə tətbiq ediləcəyi açıq şəkildə qeyd olunmalıdır.

Nəticədə, bələdiyyələrə münasibətdə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq olunmaması hazırkı qanunvericiliyin doğru addımı kimi dəyərləndirilə bilər. Bununla belə, cəza tədbirlərinin bələdiyyələrdə fərdi şəxslərə yönəldilməsi yolu ilə həll edilməsi, hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin dəqiq tənzimlənməsi ilə birlikdə tətbiq olunmalıdır. Bu yanaşma hüquqi şəffaflığı təmin edərək, hüquqi müəyyənlik prinsipinin daha geniş şəkildə təmin edilməsinə kömək edəcəkdir.

4. Beynəlxalq təşkilatların cinayət məsuliyyətinin subyekti olmaması

Beynəlxalq təşkilatların hüquqi şəxs kimi cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmamasının bir neçə əsas səbəbi var. Həm M. Vud, həm də C. Rinqaert bu mövzuda dərin təhlillər aparmışlar, onların əsərlərində təşkilatların hüquqi statusu və immunitetləri məsələsinə toxunulmuşdur.

M. Vud qeyd edir ki, beynəlxalq təşkilatlar adətən müqavilələr vasitəsilə müəyyən edilmiş immunitetlərdən yararlanırlar. Bu immunitetlər, təşkilatların fəaliyyətinə müdaxilə edilmədən öz funksiyalarını yerinə yetirmələrini təmin etmək məqsədi daşıyır [36, s. 287-318]. Məsələn, BMT və onun xüsusi agentlikləri haqqında imzalanan müqavilələrdə bu təşkilatların yurisdiksiya xaricində olması müəyyən edilir [36]. Vud həmçinin vurğulayır ki, beynəlxalq təşkilatların hüquqi məsuliyyətinin beynəlxalq adət hüququ ilə tənzimlənməsi məsələsi yetərincə inkişaf etməmişdir və hələ də bu sahədə vahid hüquqi çərçivə mövcud deyil [36].

C. Rinqaert isə beynəlxalq təşkilatların hüquqi məsuliyyət məsələsini *funksional zərurət* prinsipi ilə əsaslandırır [27, s. 121-148]. O, qeyd edir ki, beynəlxalq təşkilatlara immunitetin verilməsi, onların öz funksiyalarını effektiv şəkildə həyata keçirmələri üçün vacibdir; təşkilatlar bir neçə dövlətin üzv olduğu və çoxmilli strukturlar olduqları üçün, hər hansı bir milli yurisdiksiyanın təsiri altında olmadan müstəqil fəaliyyət göstərmələri vacibdir ki, bu da təşkilatların neytrallığını və müstəqilliyini qorumaq üçün mühüm bir mexanizmdir [27, s. 121-148].

Həm M. Vud, həm də C. Rinqaert vurğulayır ki, beynəlxalq təşkilatların cinayət məsuliyyəti ilə bağlı hər hansı bir hüquqi çərçivənin olmaması, onların hüquqi şəxs olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin qarşısını alır. Müxtəlif ölkələr arasında imzalanan müqavilələr bu təşkilatların fəaliyyətini təmin edir və onları milli məhkəmələrin yurisdiksiyasından kənarda saxlayır [36, s. 124]. Bu yanaşmalar, beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətlərini qoruyub saxlamaq üçün immunitetlərinin vacibliyini və onları cinayət məsuliyyətindən qorumağın zəruriliyini göstərir.

Nəticə

Bu məqalədə korporativ idarəetmənin inkişafı kontekstində hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin formalaşması və tətbiqi prosesləri ətraflı şəkildə araşdırılmışdır. Tarixi baxışda, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətindən məhrum edilməsi prinsipi uzun illər ərzində tətbiq olunmuş və bu, mülkiyyətləri ilə məhdudlaşan məsuliyyət modelinə əsaslanmışdır. Lakin XXI əsrin

sosial-iqtisadi dəyişiklikləri və mütəşəkkil cinayətkarlığın, korrupsiyanın artması hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasının zəruriliyini ortaya qoymuşdur.

Azərbaycan Respublikası da bu qlobal tendensiyaları nəzərə alaraq, 2016-cı ildə Cinayət Məcəlləsinə əlavə edilmiş "Hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlər" fəsli ilə hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasını təmin etmişdir. Bu yenilik, ölkənin hüquqi bazasını beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq və korporativ hüquq pozuntularının qarşısını almaq baxımından mühüm addım olmuşdur. Azərbaycan Cinayət Məcəlləsinin 99-4.5-ci maddəsi ilə hüquqi şəxslərin xeyrinə və ya maraqları naminə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətə cəlb olunması, həm fiziki şəxslərin, həm də yüksək səviyyəli nümayəndələrin məsuliyyətinin müəyyənləşdirilməsini təmin edir.

Məqalədə müzakirə olunan restriktiv və ekstensiv modellərin qarışıq yanaşması, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin daha balanslı və əhatəli şəkildə müəyyənləşdirilməsinə imkan yaradır. Restriktiv modelin fiziki şəxslərin əməllərinə əsaslanması və ekstensiv modelin rəhbər şəxslərin davranışlarını birbaşa hüquqi şəxsin əməlləri kimi qiymətləndirməsi, korporativ məsuliyyətin effektiv tətbiqinə şərait yaradır. Bu yanaşma, hüquqi şəffaflığı artırmaq və hüquqi müəyyənliyi təmin etmək baxımından əhəmiyyətlidir.

Publik hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması məsələsi isə hələ də ölkələr arasında fərqli yanaşmaların mövcudluğunu göstərir. Azərbaycan qanunvericiliyində bu sahədə dəqiq tənzimləmələrin olmaması, hüquqi boşluqlara səbəb ola bilər. Rumıniya kimi ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilmədiyi sahələrdə ictimai institutların cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması, hüquqi şəffaflığı və ədaləti təmin etmək baxımından faydalıdır. Bu nümunənin Azərbaycan qanunvericiliyinə inteqrasiyası, publik hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin daha aydın şəkildə tənzimlənməsinə kömək edə bilər.

Bələdiyyələrin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi prinsipi, dövlət funksiyalarının qorunması və hüquqi müəyyənliyin təmin edilməsi baxımından əsaslandırıla bilər. Lakin, bələdiyyələrin yaratdığı hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin aydınlaşdırılması, hüquqi müəyyənliyi təmin edərək, hüquqi şəffaflığı artırmağa kömək edəcəkdir. Bu istiqamətdə, cəza tədbirlərinin bələdiyyələrdə fərdi şəxslərə yönəldilməsi yolu ilə hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin dəqiq tənzimlənməsi, hüquqi sistemin daha ədalətli və effektiv olmasına töhfə verəcəkdir.

Ümumilikdə, bu məqalə hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin inkişaf prosesini və onun müasir hüquq sistemlərində tətbiqini ətraflı şəkildə işıqlandırmışdır. Azərbaycan Respublikasının hüquqi bazasının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, korporativ cinayət məsuliyyətinin effektiv tətbiqi və hüquqi şəffaflığın artırılması istiqamətində atılan addımların davam etdirilməsi, ölkənin hüquq sisteminin daha ədalətli və effektiv olmasına zəmin yaradacaqdır. Gələcəkdə, beynəlxalq təcrübələrin öyrənilməsi və milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin daha da gücləndirilməsi və hüquqi müəyyənliyin təmin edilməsi baxımından əhəmiyyətli olacaqdır.

Biblioqrafiya

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-5-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair qərarı, 28 iyun 2024-cü il, Bakı şəhəri.

2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, 1999-cu il.

3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 7 mart 2012-ci il № 314-IVQD.

4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, 2000-ci il, 14 iyul.

5. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 29 noyabr 2016-cı il № 436-VQD.

6. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, 28 dekabr 1999-cu il.

7. “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 2 iyul 1999-cu il № 698-IQ.

8. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiya əleyhinə Konvensiyasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 30 sentyabr 2005-ci il № 1003-IIQ.

9. “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılması, aşkar olunması, götürülməsi və müsadirə edilməsi haqqında” Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 1 mart 2003-cü il № 420-IIQ.

10. “Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında” Konvensiyasının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 30 dekabr 2003-cü il № 570-IIQ.

11. Səməndərov, F.Y. Cinayət hüququ, Ümumi hissə, Ali məktəblər üçün dərslik, yenidən işlənmiş təkrar nəşr. – Bakı: Hüquq Yayın evi, 2018. – 724 s.

12. Белогриц-Котляревский Л.С. Учебник русского уголовного права. Общая и особенная часть. Киев, Петербург, Харьков: Южно-Русское Книгоиздательство Ф.А. Иогансона, 1903.

13. Федоров А.В. "Уголовная ответственность юридических лиц и криминализация их деяний в контексте современной уголовной политики". Расследование преступлений: проблемы и пути их решения, 2018, том 2, стр. 9-20.

14. Arlen, J., & Kraakman, R. "Controlling Corporate Misconduct: An Analysis of Corporate Liability Regimes." New York University Law Review, 1997, vol. 72, no. 4, pp. 687-736.

15. Bagaev, I. Z., Sitnik, V. N., & Plutalov, I. Y. "On the Issue of Criminal Liability of Legal Entities in the Russian Federation Through the Prism of Harmonization of Law." Legal Concept = Pravovaya paradigma, 2021, vol. 20, no. 3, pp. 200-206.

16. Bernstein, H. L. "Whose Advantage After All? A Comment on the Comparison of Civil Justice Systems." UC Davis Law Review, 1988, vol. 21, no. 3, pp. 587-606.

17. Boches, R.E. "Municipal Corporations - Tort Liability - Liability of Municipal Corporations for Torts of Police Officers - Hargrove v. Town of Cocoa Beach." Boston College Law Review, 1958, vol. 18, no. 2, pp. 218-223.

18. Brickey, K. F. Corporate Criminal Accountability: A Brief History and an Observation. Wash., 1982, p. 393.

19. Bucy, P. H. "Corporate Ethos: A Standard for Corporate Criminal Liability." Minnesota Law Review, 1991, vol. 75, no. 4, pp. 1095-1193.

20. Clough, J. "Improving the Effectiveness of Corporate Criminal Liability: Old Challenges in a Transnational World." In New Directions for Law in Australia: Essays in Contemporary Law Reform, redaktorlar R. Levy, M. O’Brien, S. Rice, P. Ridge, & M. Thornton, pp. 163–172. ANU Press, 2017.

21. Codul Penal Estonian, Article 14 and Article 371.

22. Doe v. Unocal, 395 F.3d 932 (9th Cir. 2002).

23. Gobert, J., & Punch, M. Rethinking Corporate Crime. Cambridge University Press, 2003.

24. Gómez-Jara Díez, C. "Corporate Culpability as a Limit to the Overcriminalization of Corporate Criminal Liability: The Interplay Between Self-Regulation, Corporate Compliance, and Corporate Citizenship." New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal, 2011, vol. 14, no. 1, pp. 78-96.

25. Hargrove v. Town of Cocoa Beach, 96 So. 2d 130 (Fla. 1957).

26. OECD. Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia. Paris: OECD Publishing, 2012, p. 32.

27. Ryngaert, C. "The Immunity of International Organizations before Domestic Courts: Recent Trends." International Organizations Law Review, 2010, vol. 7, no. 1, pp. 121-148.

28. R v. AC Hatrick Chemicals Pty Ltd, 140 IR 243 (1995).

29. The Code of Criminal Law of Finland.

30. Uhlirová, M. "Criminal Liability of Legal Persons – A Comparison of Czech and Austrian Legislation." Procedia Economics and Finance, 2014, vol. 12, p. 704.

31. Vermeulen, G., De Bondt, W., & Rickman, C. Liability of Legal Persons for Offences in the EU. 2012. Əldə edilmiş tarix: 29 Oktyabr 2024, p. 44.

32. Welling, S. N., Beale, S. S., & Bucy, P. H. Federal Criminal Law and Related Actions: Crimes, Forfeiture, the False Claims Act and Rico. Vol. 1. New York: Aspen Law & Business, 1998.

33. Wells, C. Corporations and Criminal Responsibility. Oxford University Press, 2001.

34. Weigend, T. "Societas delinquere non potest? A German Perspective." Journal of International Criminal Justice, vol. 6, no. 5, 2008, pp. 927–945.

35. Wiener, J. B. "Whose Precaution After All? A Comment on the Comparison and Evolution of Risk Regulatory Systems." Duke Journal of Comparative & International Law, 2003, vol. 13, no. 2, pp. 207-253.

36. Wood, M. "Do International Organizations Enjoy Immunity under Customary International Law." International Organizations Law Review, 2014, vol. 10, no. 2, pp. 287-318.

37. Budai, R. Raspunderea Penala a Persoanei Juridice. Bucuresti, Editura Solomon, 2021, p. 53-70.

38. Code de procédure pénale Français, 02.03.1959.

39. Code Pénal Français, 01.03.1994, art. 121-2.

40. Deutscher Bundestag. 2017. Eine Übersicht zum Unternehmensstrafrecht in einzelnen Mitgliedstaaten der Europäischen Union. Aktenzeichen: WD 7 - 3000 - 070/17. Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages.

41. Trandafir, A.-R. "Penalizarea Dreptului Afacerilor. Privire asupra Raspunderii Penale a Persoanei Juridice." Curierul Judiciar, 2014, no. 7, pp. 406-411.

42. Trandafir, A.-R. “Raspunderea Penala a Persoanei Juridice”. Bucuresti: C.H. Beck, 2021.

43. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidməti. (2024, iyul 1). Dövlət qeydiyyatında olan 117 min 802 kommersiya qurumunun vəziyyəti aktiv olub. Saytdan istifadə tarixi: 29 Oktyabr 2024, [Elektron resurs]. https://azertag.az/xeber/bu_il_dovlet_qeydiyyatindan_kechmis_muessiselerin_10_faizden_choxu_xarici_investisiyali_olub-3097894

44. Azərbaycan Respublikası Prezident Administrasiyasının Qeyri-hökumət Təşkilatları ilə İş və Kommunikasiya Şöbəsi. (2022). Azərbaycanda 4000-ə yaxın qeydiyyatdan keçən QHT var.

Saytdan istifadə tarixi: 29 Oktyabr 2024 [Elektron resurs]. URL: https://report.az/daxili-siyaset/azerbaycanda-qeydiyyatdan-kecen-qht-lerin-sayi-aciqlanib/.

45. Banker.az. İstinad edilir: Dövlət Vergi Xidməti (2022, noyabr 1). 383 publik hüquqi şəxs dövlət qeydiyyatına alınıb. Saytdan istifadə tarixi: 29 Oktyabr 2024. [Elektron resurs]. URL: https://banker.az/bu-il-383-publik-huquqi-s%C9%99xs-dovl%C9%99t-qeydiyyatina-alinib/.

Mammedzade I.S.♦

UDC: 34

Corporate criminal liability in Azerbaijani criminal law: clarification of the existing model and determination of its scope of application

Abstract: The article examines the development and implementation of criminal liability for legal entities within the context of evolving corporate governance. Traditionally, legal entities were not subject to criminal liability under conventional legal theories. However, the rise of organized crime and corruption in the modern era has necessitated a shift in this approach. The doctrinal analysis identifies the existence of restrictive and extensive models. Azerbaijan's Criminal Code adopts a mixed model to hold commercial legal entities accountable for crimes. The article also discusses the exclusion of public institutions from criminal liability and the existing legal gaps in this area. Key issues include the lack of clear regulations and insufficient utilization of international practices. The article recommends studying international experiences and developing clear liability models for both commercial and public institutions to enhance legal certainty and contribute to the formation of a fair legal system.

Keywords: corporate governance; criminal liability; legal entities; public institutions; commercial legal entities; restrictive model; extensive model.

References

1. Decision of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan on the interpretation of Article 99-5 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, June 28, 2024, Baku (in Azerbaijani).

2. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, 1999 (in Azerbaijani).

3. Law of the Republic of Azerbaijan on Amendments to the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, Baku, March 7, 2012 No. 314-IVQD (in Azerbaijani).

4. Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan, July 14, 2000 (in Azerbaijani).

5. Law of the Republic of Azerbaijan on Amendments to the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan, Baku, November 29, 2016 No. 436-VQD (in Azerbaijani).

6. Civil Code of the Republic of Azerbaijan, December 28, 1999 (in Azerbaijani).

7. Law of the Republic of Azerbaijan “On the Status of Municipalities”, Baku, July 2, 1999 No. 698-IQ (in Azerbaijani).

♦ **Mammedzade İlhama Siyafer** - dissertator at the Department of Criminal Process, Baku State University (Azerbaijan). E-mail: ilhama.19@mail.ru

8. Law of the Republic of Azerbaijan on Ratification of the United Nations Convention against Corruption, Baku, September 30, 2005 No. 1003-IIQ (in Azerbaijani).

9. Law of the Republic of Azerbaijan on Ratification of the Convention "On the Legalization, Detection, Seizure and Confiscation of Proceeds of Crime", Baku, March 1, 2003 No. 420-IIQ (in Azerbaijani).

10. Law of the Republic of Azerbaijan on Ratification of the Convention "On Criminal Liability for Corruption", Baku, December 30, 2003 No. 570-IIQ (in Azerbaijani).

11. Samandarov, F.Y. Criminal Law, General Part, Textbook for Higher Schools, Revised Reprint. – Baku: Law Publishing House, 2018. – 724 p. (in Azerbaijani).

12. Belogrits-Kotlyarevsky L.S. Textbook of Russian criminal law. General and special part. Kyiv, Petersburg, Kharkov: South-Russian Publishing House of F.A. Ioganson, 1903.

13. Fedorov, A.V. "Criminal liability of legal entities and criminalization of their acts in the context of modern criminal policy". Investigation of crimes: problems and solutions, 2018, volume 2, pp. 9-20 (in Russian).

14. Arlen, J., & Kraakman, R. "Controlling Corporate Misconduct: An Analysis of Corporate Liability Regimes." New York University Law Review, 1997, vol. 72, no. 4, pp. 687-736 (in Russian).

15. Bagaev, I. Z., Sitnik, V. N., & Plutalov, I. Y. "On the Issue of Criminal Liability of Legal Entities in the Russian Federation Through the Prism of Harmonization of Law." Legal Concept = Pravovaya paradigma, 2021, vol. 20, no. 3, pp. 200-206 (in Russian).

16. Bernstein, H. L. "Whose Advantage After All? A Comment on the Comparison of Civil Justice Systems." UC Davis Law Review, 1988, vol. 21, no. 3, pp. 587-606.

17. Boches, R. E. "Municipal Corporations—Tort Liability—Liability of Municipal Corporations for Torts of Police Officers-Hargrove v. Town of Cocoa Beach." Boston College Law Review, 1958, vol. 18, no. 2, pp. 218-223.

18. Brickey, K. F. Corporate Criminal Accountability: A Brief History and an Observation. Wash., 1982, p. 393.

19. Bucy, P. H. "Corporate Ethos: A Standard for Corporate Criminal Liability." Minnesota Law Review, 1991, vol. 75, no. 4, pp. 1095-1193.

20. Clough, J. "Improving the Effectiveness of Corporate Criminal Liability: Old Challenges in a Transnational World." In New Directions for Law in Australia: Essays in Contemporary Law Reform, redaktorlar R. Levy, M. O'Brien, S. Rice, P. Ridge, & M. Thornton, pp. 163–172. ANU Press, 2017.

21. Codul Penal Estonian, Article 14 and Article 371.

22. Doe v. Unocal, 395 F.3d 932 (9th Cir. 2002).

23. Gobert, J., & Punch, M. Rethinking Corporate Crime. Cambridge University Press, 2003.

24. Gómez-Jara Díez, C. "Corporate Culpability as a Limit to the Overcriminalization of Corporate Criminal Liability: The Interplay Between Self-Regulation, Corporate Compliance, and Corporate Citizenship." New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal, 2011, vol. 14, no. 1, pp. 78-96.

25. Hargrove v. Town of Cocoa Beach, 96 So. 2d 130 (Fla. 1957).

26. OECD. Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia. Paris: OECD Publishing, 2012, p. 32.

27. Ryngaert, C. "The Immunity of International Organizations before Domestic Courts: Recent Trends." International Organizations Law Review, 2010, vol. 7, no. 1, pp. 121-148.

28. R v. AC Hatrick Chemicals Pty Ltd, 140 IR 243 (1995).

29. The Code of Criminal Law of Finland.

30. Uhlirová, M. "Criminal Liability of Legal Persons – A Comparison of Czech and Austrian Legislation." Procedia Economics and Finance, 2014, vol. 12, p. 704.

31. Vermeulen, G., De Bondt, W., & Rickman, C. Liability of Legal Persons for Offences in the EU. 2012. Əldə edilmiş tarix: 29 Oktyabr 2024, p. 44.

32. Welling, S. N., Beale, S. S., & Bucy, P. H. Federal Criminal Law and Related Actions: Crimes, Forfeiture, the False Claims Act and Rico. Vol. 1. New York: Aspen Law & Business, 1998.

33. Wells, C. Corporations and Criminal Responsibility. Oxford University Press, 2001.

34. Weigend, T. "Societas delinquere non potest? A German Perspective." Journal of International Criminal Justice, vol. 6, no. 5, 2008, pp. 927–945.

35. Wiener, J. B. "Whose Precaution After All? A Comment on the Comparison and Evolution of Risk Regulatory Systems." Duke Journal of Comparative & International Law, 2003, vol. 13, no. 2, pp. 207-253.

36. Wood, M. "Do International Organizations Enjoy Immunity under Customary International Law." International Organizations Law Review, 2014, vol. 10, no. 2, pp. 287-318.

37. Budai, R. Raspunderea Penala a Persoanei Juridice. Bucuresti, Editura Solomon, 2021, p. 53-70.

38. Code de procédure pénale Français, 02.03.1959.

39. Code Pénal Français, 01.03.1994, art. 121-2.

40. Deutscher Bundestag. 2017. Eine Übersicht zum Unternehmensstrafrecht in einzelnen Mitgliedstaaten der Europäischen Union. Aktenzeichen: WD 7 - 3000 - 070/17. Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages.

41. Trandafir, A.-R. "Penalizarea Dreptului Afacerilor. Privire asupra Raspunderii Penale a Persoanei Juridice." Curierul Judiciar, 2014, no. 7, pp. 406-411.

42. Trandafir, A.-R. “Raspunderea Penala a Persoanei Juridice”. Bucuresti: C.H. Beck, 2021.

43. State Tax Service under the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan. (2024, July 1). The status of 117 thousand 802 commercial organizations registered in the state has been active. Available at: https://azertag.az/xeber/bu_il_dovlet_qeydiyyatdindan_ kechmis_muessiselerin _10_faizden_choxu_xharici_investisiyali_olub-3097894 (in Azerbaijani).

44. Department of Work with Non-Governmental Organizations and Communication of the Presidential Administration of the Republic of Azerbaijan. (2022). There are about 4,000 registered NGOs in Azerbaijan. Available at: https://report.az/daxili-siyaset/azerbaycanda-qeydiyyatdan-kecen-qht-lerin-sayi-aciqlanib/ (in Azerbaijani).

45. Banker.az. Reference: State Tax Service (2022, November 1). 383 public legal entities have been registered. Available at: https://banker.az/bu-il-383-publik-huquqi-s%C9%99xs-dovl%C9%99t-qeydiyyatina-alinib / (in Azerbaijani).

Мамедзаде И.С.♦

УДК: 34

Корпоративная уголовная ответственность в азербайджанском уголовном праве: разъяснение существующей модели и определение сферы её применения

Аннотация: Рассматривается формирование и применение уголовной ответственности юридических лиц в контексте развития корпоративного управления. Традиционно юридические лица не несли уголовной ответственности в рамках классических правовых теорий. Однако рост организованной преступности и коррупции в современной эпохе потребовал изменения этого подхода. В доктринальном анализе выявлено существование рестриктивных и экстенсивных моделей. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики применяет смешанную модель для привлечения коммерческих юридических лиц к уголовной ответственности. Обсуждается исключение публичных институтов из уголовной ответственности и существующие юридические пробелы в этой области. Основные проблемы включают отсутствие четких нормативных актов и недостаточное использование международного опыта. Предлагается изучение международного опыта и разработка четких моделей ответственности как для коммерческих, так и для публичных институтов, что повысит юридическую определенность и поспособствует формированию справедливой правовой системы.

Ключевые слова: корпоративное управление; уголовная ответственность; юридические лица; публичные институты; коммерческие юридические лица; рестриктивная модель; экстенсивная модель.

♦ **Мамедзаде Ильхама Сияфар кызы** – диссертант кафедры «Уголовный процесс» Бакинского государственного университета (Азербайджан). E-mail: ilhama.19@mail.ru